

Ankstyvojo budizmo filosofija

Saha nāv avatu

Om saha nāv avatu
saha nau bhunaktu
saha vīryaṃ karavāvahai
tejasvi nāv adhītam astu
mā vidviṣ āvahai |
Om śāntiḥ śāntiḥ śāntiḥ

Tesaugo mudu Jis,
Tebus mudviem patenkintas!
Dirbkiva iš peties,
Tegu nušvinta mudviem pažinimas!
Ir tenebus tarp mudviejū nesantaikos.
Aum, ramybė, ramybė, ramybė!

Astika: sām̐khya-yoga, nyāya-vaišeṣ ika, mīmāṃsā-vedānta.

Nāstika: **budistai**, jainai, cārvāka, ājīvika, ajñana.

a) **Ankstyvasis budizmas**, b) Madhyamaka, c) Yogācāra.

1) Budizmas – vienas iš Indijos mokymų, kuris brāhmaṇų laikytas *nāstika*.

2) Istoriskai budizmas vadintas tiesiog žodžiu *dharma* arba *Buddhadharma*.

Prasidėjęs Indijoje (bei dabartinio Nepalo teritorijoje), Budos mokymas ilgainiui išplito beveik visoje Azijoje ir tapo ne tik Indijos filosofijos reiškiniu (stipriai paveikė-formavo Kinijos, Japonijos filosofiją).

Kalbėsime apie **ankstyvojo budizmo filosofiją**, kuri skleidėsi Indijoje nuo Siddhārtha Gautamos (VI-V a.) iki madhyamakos (I-II a.) krypties susiformavimo.

Budizmas – tai bendresnio reiškinių, „śramaṇų judėjimo“ dalis. Śramaṇai – tai klajokliai-asketai, kurie nesitenkino Vedomis besiremiančia socialine-ritualine santvarka bei pasaulėžiūra ir formulavo alternatyvius požiūrius į tikrovę.

Daugelis śramaṇų būrėsi į atskiras grupeles, kurioms vadovavo atskiri mokytojai, vystė naujus mokymus. Pagrindiniai nauji śramaṇų mokymai – budizmas, džainizmas, cārvāka, ājīvika, ajñana (skeptikai).

Naujausi tyrimai rodo, kad didžiausią śramaṇų dalį sudarė buvę brāhmaṇai, tad socialinis konfliktas nebuvo pagrindinė „śramaṇų judėjimo“ priežastis.

Prieš pradėdamas savo veiklą, Siddhārtha Gautama (Buda) nebuvo kažkuo išskirtinis, jo laikais Indijoje buvo daugybė śramaṇų mokytojų, skelbusių savo pasaulėžiūrą ir ieškojusių mokinių (prieš „pabudimą“, pats Siddhārtha mokėsi pas du śramaṇus – Ārāḍa Kālāma bei Udraka Rāmaputra).

Siddhārtha Gautamos (Budos) gyvenimas ir veikla

Ankstyviausi Budos gyvenimą liudijantys šaltiniai sudaryti bent keli amžiai po Budos veikimo. Ankstyviausi – įvairios sūtros iš „**Dīgha nikāyos**“, „**Majjhima nikāyos**“ bei „**Samyutta nikāyos**“ (I a. pr. Kr. Pvz., „Mahāpadāna“ (Dn14), „Ācāryabhūta“ (Mn123), „Mahāparinirvāṇa“ (Dn16), „Dharmacakrapravartana“ (Sn56.11) ir kt.). Taip pat savotiškos Budos biografijos: „Buddhacarita“ (I a.), „Lalitavistara Sūtra“ (III a.), „Mahāvastu“ (IV a.), „Nidānakathā“ (IV a.).

Tačiau yra III a. pr. Kr. vid. pastatytų Aśokos stulpų (dabar išliko 19), kurie liudija, kad budizmas egzistavo neabejotinai anksčiau.

Nėra ištisos Budos biografijos, tačiau pabrėžiami skirtingi gyvenimo epizodai: 1) gimimas; 2) pasiryžimas tapti asketu-śramaṇa, 3) pabudimas-nušvitimas, 4) pirmasis pamokslas, 5) mirtis-parinirvāṇa.

Budos gyvenimo laikas: ankstesniuose tyrinėjimuose buvo nusistovėjusi data 563-483 m. pr. Kr., tačiau dabar gyvenimo laikas gerokai vėlinamas – 490-410 arba 480-400 m. pr. Kr, taip pat visuotinai sutariama, kad Buda gyveno 80 metų.

1) **Budos gimimas.** Siddhārtha gimė dabartinėje Nepalo teritorijoje, Lumbinī vietovėje. Savo kilme jis buvo kṣatriyas, motina – Māyā, tėvas – Śuddhodana (vienas śākyų genties vadų). Siddhārtha priklausė *gautamų* giminei ir *śākyų* genčiai, dėl to jis dar vadinamas Gautama arba Śakyamuni (śākyų išminčiumi). Besilaukdama kūdikio, Māyā susapnavo sapną, kad į jos dešinį šoną įeina baltas dramblys. Sukviesti brāhmanai interpretavo sapną, kad Māyā susilauks sūnaus, kuris bus arba pasaulio valdovas (*cakravartin*), arba asketas (*sādhu*). Berniukas gimė be jokių sunkumų stebuklingai iš dešiniojo šono, iškart atsistojo, apsižvalgė į visas puses ir pasiskelbė pasaulio valdovu bei pasakė, kad tai jo paskutinis gimimas. Gimimo metu taip pat sklido didžiulė šviesa, to pasižiūrėti susirinko Dievai.

2) **Jaunystė ir pasiryžimas tapti asketu-śramaṇa**. Savaitė po gimimo, mirė motina Māyā ir toliau berniuką augino teta Prajāpati. Tėvas norėdamas, kad berniukas taptu jo įpėdiniu, augino Siddhārthą prabangoje ir atskirtą nuo pasaulio rūmuose, kad nematytų pasaulyje esančių sunkumų. 16 m. vedė Yaśodara, o 29 m. susilaukė sūnaus Rāhulos. Tais pačiais metais Siddhārtha pirmą kartą pamato 3 vaizdus, kurie jį sukrečia: seną žmogų, sergantį žmogų ir numirusiojo kūną. Galiausiai pamatęs śramaṇą, jis nusprendžia pasitraukti iš rūmų ir tapti asketu.

3) **Siddhārthos pabudimas-nušvitimas**. Siddhārtha susirado mokytojus, kuriuos greitai pralenkė, pradėjo kankinančią askezę (*tapas*), kuri vos neprivedė prie mirties. Galiausiai nusprendė, kad šis būdas negali padėti. Vieną kartą sėdėdamas po medžiu (*ficus religiosa*), jis pradėjo medituoti ir patyrė pabudimą (*bodhi*), suvokęs 3 dalykus: savo praeities gyvenimus, kitų būtybių priežastinį egzistavimą priklausomai nuo karmos bei 4 tauriąsias tiesas.

4) Pirmasis pamokslas. Iš pradžių Buda dvejojo pamokslauti, kadangi manė, kad asmeninės patirties neįmanoma perteikti, tačiau paskatintas Dievo Sahampati, kad tai gali būti naudinga žmonėms, nusprendė pamokslauti. Šalia Varānasio miesto, Sarnatho vietoje, stirnų giraitėje, jis sutiko penkis asketus, kuriems pasakė pirmąjį pamokslą apie vidurio kelią bei keturias tauriąsias tiesas, netrukus jie tapo pirmaisiais penkiais Budos mokiniais (šie įkūrė pirmąją budistinę bendruomenę – *saṅga*), o po kelių savaičių Budai pasakius nesavasties (*anātman*) mokymą visi 5 mokiniai patyrė nirvāṇą. Patyręs pabudimą 35 m., Buda dar 45 metus pamokslavo visoje Indijoje ir susilaukė daug mokinių ir pasekėjų.

5) Budos mirtis. Buda mirė 80 m. Prieš atsisveikindamas su mokiniais, jis pasakė svarbią kalbą, kurioje paminėjo, kad *saṅga* turi priklausyti nuo dharmos, o ne nuo vado. Kiekvienas turėtų kliautis **savimi bei dharmu**, o dharmu bei *vinaya* (taisyklės) turėtų būti mokytojai.

6) Jeigu Buda istoriškai nebūtų egzistavęs, budizmas vis tiek būtų pagrįstas, nes ne asmenybė, o mokymas budizme yra esminis. Šis mokymas tikrinamas asmenine patirtimi.

Budos mokymas

1) Keturios tauriosios tiesos (*Catvāri āryasatyāni*): a) kančia-nepasitenkinimas (*duḥkha*); b) priežastis (*samudāya*); c) nutraukimas-sustabdymas (*nirodha*); d) aštuonypis kelias (*aṣṭāṅgamārga*).

a) Kančia reiškiasi trimis pavidalais: 1) *duḥkha-duḥkhatā* (tiesioginė kančia), 2) *vipariṇāma-duḥkhatā* (kismo kančia) ir 3) *samskāra-duḥkhatā* (sudėtumo kančia). Tiesioginė kančią reiškiasi kaip skausmas-gėda, kismo kančia nurodo į nepasitenkimą dėl dalykų nepastovumo (*anitya*), o sudėtumo kančia išreiškia, kad dalykai yra sudėtiniai iš dalių (*skandha-anātma*) bei sąlygoti karmos.

b) Kančios priežastis yra troškulys-geismas (*trṣṇā*) malonumui (*kāma*), buvimui (*bhāva*) ir nebuvimui (*abhāva*).

c) nutraukti kančią galima pasiekus *nirvāṇa* (liova, užgesimas). *Nirvāṇa* gali būti įgyvendinta būnant gyvam (*sopadiśeṣa nirvāṇa*) bei numirus (*parinirvāṇa*). *Nirvāṇa* galima suprasti kaip išlaisvinančią patirtį.

d) Aštuonypis kelias: a) tinkamas požiūris (*samyagdr̥ṣṭi*), b) tinkamas susitelkimas (*samyaksaṅkalpa*), c) tinkama kalba (*samyagvāc*), d) tinkami veiksmai (*samyakkarmānta*), e) tinkamas gyvenimas (*samyagājīva*), f) tinkamos pastangos (*samyagvyāyāma*), g) tinkamas dėmesys (*samyaksmṛti*), h) tinkama meditacija (*samyaksamādhi*).

Šie aštuoni būdai nėra instrukcija būtinai garantuojanti *nirvāṇa*, tačiau bendros gairės, kurių laikymasis paskatina artėti prie nubudimo.

2) Nesavasties (*anātmavāda*) bei penkių sandų mokymas (*pañcaskandha*). Antrajame savo pamoksle („Anātmalakṣaṇa Sūtra“ (Sn)), Buda paskelbė pastebėdamas: jeigu kūnas (*rūpa*) būtų savastis, tuomet jis nesirgtų ir būtų pavaldus, tačiau taip nėra, vadinasi, jis nėra savastis.

Tas pats galioja ir jausenoms (*vedanā*), patyrimams-įvardinimams (*saṃjñā*), intencijoms-norams (*saṃskāra*) bei sąmonei (*vijñāna*). Nei viename iš 5 sandų (*pañcaskandha*) nėra žmogaus savasties, nes kiekviena iš **šių veikia nepriklausomai**, dėl to Buda daro išvada, kad vieningas žmogus yra iliuzija, bet yra tik nepriklausomai veikiančios dalys.

3) Sąlygotosios kilmės teorija (*pratītyasamutpāda*). Šią teoriją išreiškia trumpas posakis: *idam sati, tat bhavati* – „šitam esant, atsiranda tas“. Ši teorija apibūdina tai, kad viskas kas egzistuoja yra sąlygiška, nes priklauso nuo kito, o šis nuo kito ir t.t. Tai dažniausiai išreiškiama 12 pakopų (*nidāna*): nežinojimas (*avidyā*), intencijos-norai (*saṃskāra*), sąmonė (*vijñāna*), pavidalas-vardas (*nāmarūpa*), šešios objektų rūšys (*ṣaḍāyatana*), sąlytis (*sparśa*), jausenos (*vedanā*), geismas (*trṣṇā*), prisirišimas (*upādāna*), būtis (*bhāva*), gimimas (*jāti*), senėjimas-mirtis (*jarāmaraṇa*).

Budos mokymo ypatumai

1) Buda mokymą perdavė pasirinktiniais būdais (*upāyakauśalya*), prisitaikydamas prie klausytojo socialinio statuso, suvokimo lygio ir t. t. Pvz., Buda susitikęs su dievo Agnio (ugnies) garbintojais, deginančiais savo kūną, jiems kalbėjo: „Akys apimtos ugnies, aistra, protas, sąmonė apimta – viskas yra ugnis“. Čia ugnis yra tik simbolinė priemonė (*neyārtha*), pasitelkiama tam, kad įtikti savo auditorijai (ugnies garbintojams), o žinia yra apie nepastovią ir kančią keliančią tikrovės prigimtį.

2) Buda nesistengė spręsti sudėtingų ir spekuliatyvių klausimų, tačiau orientavosi į konkrečią problemą – *duḥkha*. Žinoma istorija, kai vienas klajūnų Vacchagota ėmė klausinėti Budos apie pasaulio amžinumą, kūno ir sielos vienovę bei gyvenimą po mirties, o Buda jam atsakė, kad tokie klausimai yra kančia, o kitąkart tiesiog tylėjo.

3) Buda vengė duoti galutinius atsakymus, palikdamas prasmę suprasti atskiram suvokėjui ir pabrėždamas asmeninės patirties svarbą.

Saṅga po Budos mirties

Tolesnį budistų bendruomenės likimą lėmė susirinkimai.

1) Pirmasis susirinkimas. Po Budos mirties susirinko apie 500 vienuolių (*bhikṣu* ir *bhikṣuṇī*). Jame Budos pusbrolis ir pagalbininkas Ānanda atmintinai sugiedojo „Sūtra piṭ akā“, o kitas mokinys Upāli recitavo vienuolystės taisykles („Vinaya piṭ akā“).

2) Antrajame susirinkime 100 m. po Budos mirties tarp vienuolių iškilo nesutarimų dėl turto ir pinigų laikymo, tačiau didelio skilimo neįvyko.

3) Trečiajame susirinkime, vykusiam III a. pr. Kr. vid., įvyko didelis skilimas tarp *mahāsāṃghika* grupės ir *sthavirū* (senolių). Iš *mahāsāṃghikū* ilgainiui formavosi nauja budizmo kryptis, kuri įvardinama kaip *mahāyāna*.

Maždaug panašiu laiku į smulkesnias mokyklas suskilo ir *sthavirų* grupė. Tokiu būdu susiformavo **theravāda**, **sarvāstivāda-vaibhāṣika** (taip pat jos atšaka sautrāntika), **vātsīputrīya** (pripažino *pudgalavāda*). Budistinėje literatūroje minima buvus 18 skirtingų ankstyvojo budizmo mokyklų, tačiau mokyklų sąrašai prieštaringi, įvairiuose liudijimuose iš viso minima daugiau nei 30 skirtingų mokyklų pavadinimų. Tarp daugelio mokyklų greičiausiai būtų tik nežymūs skirtumai.

Iki šių laikų geriausiai yra išlikęs I a. pr. Kr. sudarytas theravādos budistinių raštų rinkinys, vadinamas – Pāli kanonu. Sarvāstivādos raštų kanonas išlikęs išverstu į kinų kalbą ir priklauso Rytų Azijos budizmo kanonui (大藏經 *Dàzàngjīng*).

Pāli kanonas

- 1) Vinaya Pitaka (vienuolystės taisyklės ir kiti pasakojimai apie vienuolystę, susirinkimus)
- 2) Sūtra Piṭaka (Budos mokymai, pokalbiai ir dialogai su mokiniais bei mokinių istorijos)
- 3) Abhidharma Piṭaka (sūtrų apibendrinimai, komentarai su ilgais sąrašais)

Abhidharma piṭaka sukurta vėliau nei pirmieji du rinkiniai.

Vinaya Piṭaką sudaro: **1)** Suttavibhaṅga (227 taisyklės vienuoliams ir 311 vienuolėms); **2)** Khandhaka (skyriai reglamentuojantys vienuolystės gyvenimą); **3)** Parivāra (taisyklių klasifikacijos ir santraukos)

Sūtra Piṭaką sudaro: 1) Dīgha nikāya; 2) Majjhima Nikāya; 3) Saṃyutta Nikāya; 4) Aṅguttara nikāya; 5) Khuddaka Nikāya.

Abhidharma Piṭaką sudaro: Dhammasangani, Vibhanga, Dhātukathā, Puggalapannatti, Kathāvatthu, Yamaka ir Paṭ ṭhāna.

Abhidharmos literatūra

- 1) Skirtingų budizmo mokyklų filosofijos pagrindas išdėstyta abhidharmos literatūroje. Naujoji filosofija pasižymėjo naujai įvestomis sąvokomis ir didžiuliais sąrašais (*mātrka*), kuriais bandoma susisteminti Budos perduotą mokymą.
- 2) Viena didžiausių naujovių – tai dharmų klasifikacijos. Taip gimsta **budistinė metafizika**. Dharmos – tai bendriausi egzistuojantys reiškiniai-įvykiai. Abhidharmos literatūroje pateikti įvairūs dharmų sąrašai. Vienos svarbiausių dharmų – tai 6 *indrijos* (5 juslės ir protas), 6 *āyatanos* (6 objektų rūšys atitinkančios jusles ir protą), 6 *dhātu* (6 sąmonės susiejančios jusles ir objektus).
- 3) Sarvāstivāda-vaibhāṣika pozicija geriausiai išdėstyta Vasubandhus (IV a.) enciklopediniame rinkinyje „Abhidharmakośa“. Jame iš viso išskirta 75 skirtingos dharmos (I-II skyriai). Theravādos poziciją geriausiai išreiškia Buddhaghosa (V a.), veikale „Aṭṭhasālinī“ jis išskyrė 56 dharmas.

Vienas didžiausių ginčų žinomas tarp sarvāstivāda-vaibhāṣikos ir sautrāntikos, kuris kilo dėl dharmų egzistavimo. Sarvāstivāda (*sarva* – viskas, *asti* – yra, egzistuoja) teigė, kad nors šios dharmos veikia tik momentiška, bet užtat jos egzistuoja tiek praeityje, tiek dabartyje, tiek ir ateityje. O sautrāntika tvirtino, kad dharmos egzistuoja tik jų veikimo momentu.